

הרב כרמיאל כהן

'לוקח' שהפך ל'מוכר' - בירור נוסחה של משנה אחת בבבא בתרא*

- א. מבוא
- ב. התפלגות הנוסחים
- ג. עדותו של התלמוד הבבלי
- ד. עדותו של התלמוד הירושלמי
- ה. עדויות נוספות
- ו. הצעה לפירוש הסוגיא בתלמוד הבבלי
- ז. סיכום

א. מבוא

חשיבותו של בירור נוסחאות גלוי וידוע לכל לומד. יש ושינוי הנוסח אינו מעלה ואינו מוריד, ויש שהוא נראה חסר משמעות, אך יבואו אנשים לעת אחרת ויבנו תילי תלים התלויים בקוצו של יוד (ויתכן שאחרים יטענו שאת כולם ישא הרוח). אולם יש מקרים - כמו המקרה שלפנינו - שלא ניתן להתווכח על משמעותו והשלכותיו של חילוף הנוסח, ויש אך לטרוח ולהבין כיצד השתנה הנוסח. אנו נצא בעקבותיו של חילוף נוסח כזה, וננסה לעמוד על גלגולו. עוד נאמר כבר בפתיחה שמאמר זה נושא גם אופי מתודולוגי לתועלת הקוראים.

השער השלישי של מסכת נזיקין - מסכת בבא בתרא - עוסק ב"התבוננות בחלוקת הקרקעות, והדינים הנופלים בבתי השותפים והשכנים, וביטול המקח בהתגלות המום, והדבור המסופק במקח וממכר היאך לדון בו, והערבות והירושות"¹. חלק זה של דיני מקח וממכר כולל את הפרקים ד-ז. פרקים אלו עוסקים בדיני מכירת בתים, חצרות, ספינות, שדות, בהמות, תבואה ועוד. ההיבט הנידון הוא: גדרי הנכסים, דהיינו מה הם הטפלים לנכסים, הנמכרים עמהם ("המוכר את הבית לא מכר את היציע... המוכר את הבית מכר את הדלת...") וכדומה. בתוך גדרי הנכסים ישנו קובץ משניות העוסק בהיבט אחר של דיני המקח והממכר. קובץ זה, תחילתו בפרק ה משנה ו וסופו בפרק ו משנה ג², עניינו הוא יושר המידות במשא ומתן³.

* בניתוח הסוגיא בבבלי ובירושלמי העמידני הרב יונתן רוזין על עניינים משמעותיים מאד. רעיונות מרכזיים במאמר זה הם פרי מחשבתו.
1. רמב"ם, הקדמה למשנה, מהדורת ר"י שילת, עמוד מז.
2. בכ"י המבורג מופיע פרק "המוכר פירות" לפני פרק "המוכר את הספינה", ובכך משתבש הסדר שהצגנו. וראה דקדוקי סופרים בתחילת פ"ה שכתב: "וסדר הדפוס עדיף".
3. ח' אלבק, משנה סדר נזיקין, עמודים 113-114.

המשנה שנעסוק בה - פרק ה משנה ח - נכללת בקובץ זה, ונציע לשונה תחילה ע"פ הדפוסים המצויים:

המוכר יין ושמן לחברו, והוקרו או שהוזלו: אם עד שלא נתמלאת המדה - למוכר; משנתמלאת המדה - ללוקח. ואם היה סרסור ביניהן, נשברה החבית - נשברה לסרסור. וחיב להטיף לו שלש טפין. הרכינה ומצה, הרי הוא שלמוכר. והחנוני אינו חיב להטיף לו שלש טפין. רבי יהודה אומר: ערב שבת עם חשכה, פטור.

משנתנו עוסקת בהשתנות מחירם של היין והשמן⁴ תוך כדי המקח. השאלה הנדונה היא: באיזה שלב של המכר נחשב המוצר הנמכר כשייך ללוקח וממילא אין בשינוי מחירו בכדי להשפיע על ההסכם? התשובה שמציעה המשנה היא: "משנתמלאת המדה", דהיינו כל עוד לא נתמלאה המידה יכולים לחול שינויים במחיר שהוסכם, אך משנתמלאת המידה הרי המכר כבר גמור ע"פ המחיר שהוסכם.

לא רק בשינוי במחיר תוך כדי המקח עוסקת משנתנו, אלא גם בשינוי מסוג שונה שארע בזמן זה: "נשברה החבית". אלא שבמקרה זה היה מעורב אדם נוסף במקח - הסרסור⁵; וכיון שהסרסור "מדד להן כדרך סרסורים שמוודין בשכר שנותנין להן (ואם כן דינו כשומר שכר) ונשברה החבית ע"י מדידה - נשברה לסרסור. וכגון שלא היה מחמת אונס אלא ע"י שלא נזהר יפה במדידה"⁶.

כעת דנה המשנה בעניינים אחרים במכירת יין ושמן והם:

א. "המוכר יין ושמן לחבירו ומערה אותם מתוך מידתו לתוך כליו של הלוקח, חייב להשהות את מידתו על הכלים לאחר שעירה עד שיטפטפו ממנה שלוש טיפות"⁷.

ב. "היטה (המוכר) את המידה על צידה לאחר שהטיף ממנה שלוש טיפות ללוקח וכינס את שיירי המשקים שבמידה לשוליה"⁸ - הרי הם של מוכר.

בסוף המשנה מובא דינו של חנווני בדין א': "והחנוני אינו חייב להטיף לו שלש טיפין". הסיבה להבדל זה היא שהחנוני "טרוד הוא במכירתו ולכך לא הזקיקוהו להטיף דאין לו פנאי" (רשב"ם שם ד"ה והחנוני). רבי יהודה לעומת זאת טוען: "ערב שבת עם חשכה פטור".

כאמור, הצגנו עד כה את נוסח המשנה ע"פ הדפוסים, אך לא כן הוא הנוסח בכתבי היד של המשנה. לשם השוואה נציג את שני הנוסחים זה מול זה:

נוסח כ"י קאופמן

נוסח הדפוס

המוכר יין ושמן לחברו, והוקרו או שהוזלו: המוכר יין ושמן לחבירו, והוקירו או שהזלו:

4. "והוא הדין לפירות אלא אגב דבעי לאורויי בסיפא חייב להטיף שלש טיפין נקט יין ושמן" (רשב"ם לבבא בתרא פז, א ד"ה המוכר יין ושמן).
5. בבבלי שם (פז, א) מבואר שגם ברישא מעורב הסרסור אלא שברישא "מדה בלא סרסור" ובסיפא "בסרסור עצמו", ע"ש.
6. ריב"ם בתוספות לבבא בתרא שם ד"ה נשברה. מה ששלל שהשבירה היתה באונס הוא כיון ששומר שכר פטור במקרה של אונס. ביאורים נוספים לדין הסרסור ראה רשב"ם שם, פירוש הראב"ד בשיטה מקובצת על אתר ופירוש אלבק (עמודים 434-435) שכל אחד ביאר על פי דרכו.
7. אלבק, עמוד 136.
8. אלבק, שם.

בספרות מתקופת הגאונים נמצא הנוסח "לוקח" ב"הלכות ראוי" שהן תרגום עברי לספר הלכות פסוקות¹³.

עדות נוספת לנוסח זה מצויה בפירושו "מלאכת שלמה" למשנה לרבי שלמה עדני, וכה דבריו: "ותמהתי שמצאתי שהגיה הר"ר יהוסף ז"ל הרכינה ומיצת הרי היא של לוקח והחנוני חייב וכו' וכתב כן מצאתי אלא שבספר אחד הגיהו אינו חייב אבל של לוקח לא שלחו בו יד"¹⁴.

לעומת זאת: בכתבי היד של הבבלי¹⁵, ברי"ף¹⁶, בנוסח המשנה של הרמב"ם¹⁷, ובשאר ראשונים¹⁸ מופיע הנוסח "מוכר".

התפלגות הנוסחים ברורה: כה"י של המשנה הם מן הטיפוס הארצישראלי-איטלקי¹⁹. המשניות שבכ"י לידן של הירושלמי הועתקו מטופס משנה הקרוב לכ"י פארמה אם לא ממנו עצמו²⁰. "הלכות ראוי" מקורן בא"י²¹, וכל קטעי הגניזה של המשנה (בלי תלמוד) הם מן הטיפוס הארצישראלי²².

לעומתם, נוסחותיהם של כתבי היד של הבבלי הן מן הטיפוס הבבלי²³. באשר לנוסח המשנה של הרמב"ם רק נעיר שיסודו בטיפוס הארצישראלי²⁴, אלא שהרמב"ם פעמים העדיף את הנוסחאות הבבליות. דוגמה לכך הוא המקרה שלנו²⁵.

13. מהדורת א"ל שלאסבערג, עמוד 75. יש להעיר שעי' הילדסהיימר במהדורתו לספר הלכות גדולות (ח"ב, עמוד 474 הערה לשורה 11) העתיק לשון הלכות ראוי ו"תיקן" "לוקח" ל"מוכר" ולא נהג כשורה. שמו של הספר - "הלכות ראוי" - הוא על שם תחילתו כנהוג בספרי הקדמונים. הספר פותח בהלכות עירובין בפסוק: "ראו כי ה' נתן לכם השבת" (שמות טז, כט). ראה: נ' דנציג, מבוא לספר הלכות פסוקות, עמוד 53 והערות 68-70.
14. על הגהותיו של ר' יהוסף אשכנזי למשנה ראה רי"ן אפשטיין מבוא לנוסח המשנה עמודים 1284-1285.
15. ראה למשל בכ"י מינכן, המבורג, פריז ואסקוריאל.
16. כ"י ניו יורק, דפוס קושטא רס"ט ודפוס וילנא תרע"ב.
17. מהדורת ר"י קאפח, עמוד פד.
18. ראה למשל רבינו גרשום, ר"י מיגאש, יד רמה, ואור זרוע.
19. זוסמן שם עמוד 220.
20. ראה מבוא לנוסח המשנה לרי"ן אפשטיין, עמוד 932 ואילך. בעמוד 945 שם הוא כותב על המשנה שבכ"י לידן: "ודומה היא ברובה (עד שלא הגיחה המגיה של כ"י לידן) לכ"י פרמא". הוסיף על דבריו י"צ פיינטוך [מסורות ונוסחאות בתלמוד (העורך: דניאל שפרבר)] שכתב ש"סופר כ"י לידן של הירושלמי סקליגר 3 השתמש במקומות רבים במשנה כ"י פארמה 138".
21. ראה: ר"ש אסף, תקופת הגאונים וספרותה, עמודים קסח, קעח. אמנם, נ' דנציג (מבוא להלכות פסוקות, עמוד 65) פקפק בכך, אך אין בדבריו בכדי להוציא את הדעה המבוססת הנ"ל מחזקתה (כך אמר לי פרופ' י. ברודי).
22. הדבר בא לידי ביטוי הן מבחינת התוכן והן מהבחינה הלשונית. ראה זוסמן שם עמודים 241, 244, 246.
23. קיומם של הבדלי נוסח בין משניות בבליות למשניות ארצישראליות הוכר כבר ע"י בעלי התוספות (בכורות כב, ב ד"ה תירום ותירקב) שכתבו: "מחלוקת של בני בבל ושל בני א"י מהש"ס שלנו והש"ס ירושלמי".
24. ראה למשל: מראה הפנים לירושלמי (שקלים יד, א ד"ה תרם): "דרך הרמב"ם בכל המקומות לגרוס במשנה כפי הנוסחא דהכא" - דהיינו "הנוסחא ששנו בארץ ישראל שסידר שם רבינו הקדוש להמשנה".
25. "דרכו של רמב"ם לסטות מן הנוסח הא"י של המשנה שמונחת לפניו - ומכריע כנגדו כנוסח המשנה הבבלי, במקום שכך עולה במפורש מתוך שמועת הבבלי; ולא רק לעניינות של 'הלכה', אלא אפילו לגבי פירושו בלבד" (רא"ש רוזנטל, למילון התלמודי, Talmudica Iranica, בתוך: איראנו-יודאיקה, לחקר

לסיכום: הנוסח "לוקח" הוא ארצישראלי והנוסח "מוכר" הוא בבלי - כך עולה מעדי הנוסח שהצגנו.

אך עלינו לבדוק גם בתלמודים האם יש רמז לאחד הנוסחים או לשניהם.

ג. עדותו של התלמוד הבבלי

על משנתנו כותבת הגמרא:

כי סליק ר' אלעזר אשכחיה לזעירי. אמ': איכו תנא דאתנייה רב מדות?
 אחוייה לרב יצחק בר אבדימי. אמ' ליה: מאי קא קשיא לך? אמ' ליה: תנן
 הרכינה ומיצת הרי היא של מוכר ואנן תנן הרכינה ומיצת הרי היא של
 תרומה! אמ' ליה: הא איתמר עלה א"ר אבהו א"ר יוחנן²⁶ משום יאוש בעלים
 נגעו בה. (בבא בתרא פז, א)²⁷

כדי לבאר את קושייתו של ר' אלעזר נציג תחילה את שתי המשניות זו מול זו:

משנת בבא בתרא (נוסח הדפוס)   **משנת תרומות** (פי"א מ"ח)

והיב להטיף לו שלש טפין.	המערה מכד לכד וניטף שלש טיפים נותן לתוכה חולין
הרכינה ומצה,	הירכינה ומצאת,
הרי הוא שלמוכר.	הרי זו תרומה.

במשנתנו למדנו שהמיצוי שייך למוכר, דהיינו **לבעלים הראשונים** של השמן. במשנת תרומות, לעומת זאת, שנינו שהמערה שמן של תרומה ולאחר שעירה השהה את הכד שעירה ממנו על הכד השני וטיפטפו עוד שלש טיפות, מותר לו ליתן חולין לכד שעירה ממנו ואינו צריך לקנחו תחילה²⁸. היטה את הכד על צידו לאחר שהטיף ממנו שלש טיפות וכינס את שיירי היין והשמן שבדפנות לשולי הכד, מיצוי זה הוא תרומה, דהיינו שייך **לבעלים השניים**. קשיא!

התירוץ הוא: "משום יאוש בעלים נגעו בה" כלומר בענייני מקח וממכר המתוארים במסכת בבא בתרא "הלוקח מתיאש ומפקיר אותו מיצוי מפני שטורח לו להמתין עד שיתמצה אבל (גבי) תרומה לא שייך יאוש דמ"מ תרומה היא ואסורה לזרים" (רשב"ם ד"ה משום יאוש בעלים).

לפנינו אפוא עדות ברורה המאשרת את הנוסח "מוכר" למרות הקושי שהוא מעורר. עדות זו, לדעת רי"ן אפשטיין²⁹, היא של רב יצחק בר אבדימי. מי הוא חכם זה? מגמרתנו עולה שהוא התנא "דאתנייה רב מדות" דהיינו תלמידו של רב. אולם אע"פ שזהו נוסח הגמרא

פרס והיהדות, קובץ מחקרים בתחומי המגע בין יהודים ותרבות פרס במשך הדורות, בעריכת שאול שקד, עמוד 112). וראה להלן שהמקרה הנדון במאמר זה אינו יוצא דופן.

26. כך גם בכ"י מינכן אבל בדפוס ליתא לרבי יוחנן.

27. הציטוט על פי כתב יד המבורג.

28. "קל הוא שהקילו חכמים בדבר מפני שאי אפשר להטריח על הצבור יותר מדי" (רמב"ן בבא בתרא פז, ב).

29. מבוא לנוסח המשנה עמוד 167. להלן נערער על דבריו.

ע"פ כ"י המבורג³⁰, כבר העירו התוספות (ד"ה מי) שנוסח זה הוא הגהתו של רשב"ם³¹, שנבעה מכך שמצאנו את רב יצחק בר אבדימי בזמנו של רבא³², ואם כן על כרחנו הוא **תלמידו** של רב. אלא שכבר העיר ר"ת "דשני רב יצחק בר אבדימי הוה חד בימי רבי וחד בימי רבא"³³.

בפשטות יש לומר שכתב יד המבורג 'תוקן' על פי הגהתו של רשב"ם (או כדוגמתה), ולכן יש להעדיף את נוסח רוב כתבי היד - "דאתנייה לרב מדות"³⁴ - ולהכריע שרב יצחק בר אבדימי הוא תלמידו של רבי³⁵ ורבו של רב³⁶. אלא שבא הר"ש משאנץ והפך קערה על פיה וטען:

על כרחך רב יצחק בר אבדימי (בסוגייתנו) הוא תלמידו של רב. דאי סלקא דעתך רבו של רב היכי קאמר לרבי אלעזר 'הא איתמר עלה אמר ר' אבהו א"ר יוחנן? והא אפילו ר' יוחנן שהיה רבו של רבי אבהו היה קורא את רב שהיה תלמידו של רב יצחק בר אבדימי 'רבינו', כדאמרין באלו טריפות.³⁷

על כרחנו יש לקבל הגהתו של רשב"ם (כלומר לגרוס "דאתנייה רב") - אומר הר"ש משאנץ - ולהסיק שרב יצחק בר אבדימי בגמרתו הוא תלמידו של רב. זאת, כיון שרב יצחק בר אבדימי זה מתרץ את קושייתו של רבי אלעזר בעזרת מימרא של רבי אבהו תלמידו של רבי יוחנן. והלא רבי יוחנן היה קורא לרב 'רבינו'! אם כן לא יעלה על הדעת שרבו של רב יצטט דברי תלמידו של רבי יוחנן כדי ליישב סתירה. אלא ודאי שרב יצחק בר אבדימי בגמרתו הוא תלמידו של רב.

לכאורה, זוהי ראייה שאין אחריה תשובה, אלא שר"י אפשטיין כתב³⁸ שרב יצחק בר אבדימי אישר את הנוסח 'מוכר' -

ופירש לו טעמו מפני שנתיימש ממנו הלוקח כמו שנמסר **אחר כך** בשם רבי אבהו בשם רבי יוחנן (שמות האמוראים הם כאן, כרגיל, מסתם התלמוד, שמימרא של רבי יוחנן היתה ידועה לו).

30. דברי ר"י רבינוביץ בדקדוקי סופרים על אתר שבכ"י המבורג כתוב "לרב" אינם נכונים.
31. ראה גם רשב"ם ד"ה הכי גרסינן.
32. "אמר רבא אמר לי רב יצחק בר אבדימי" (יבמות ג, א וראה שם תוספות ד"ה דאמר).
33. תוספות בבא בתרא שם, תוספות יבמות שם, תוספות חולין קי ע"א ד"ה איכא. דעה זו הובאה גם בסתם בתוספות חגיגה יא, ב ד"ה דאמר, תוס' כתובות נו, א ד"ה אמר, תוס' מנחות צג, א-ב ד"ה רב חסדא.
34. כך הוא למשל בכ"י מינכן, פריז ואסקוריאל.
35. "א"ר יצחק בר אבדימי פעם אחת נכנסתי אחר רבי לבית המרחץ..." (שבת מ, ב) "ואין לתמוה אם בימי רבי היה היאך נקרא "רב" ולא "רבי". שמא מבבל היה כמו רב הונא רבה ריש גלותא שנקרא כמו כן "רב" ולא "רבי", ובימי רבי היה" (ערכי תנאים ואמוראים לרבינו יהודה ב"ר קלונימוס ב"ר מאיר משפירא, מהדורת בלוי, עמוד תקפו).
36. אף מצד הסברא נראה דחוק לומר שרב יצחק בר אבדימי אצלינו הוא תלמידו של רב כיון שרבי אלעזר עלה לא"י עוד בחיי רבו רב (ראה: דורות הראשונים לר"י הלוי, ח"ב עמודים 328-329; ותולדות תנאים ואמוראים לר"י היימן, ח"א עמודים 194-192), ואם כן מה טעם לברר דברי רב מפי תלמידו. ויותר נראה שרבי אלעזר בא לברר את מקורותיה של הלכה קשה זו אשר שמע מפי רבו רב.
37. תוספות בבא בתרא שם. קושיה זו הובאה בסתם גם בתוספות חולין שם, אלא ששם בלשון 'מתונה' יותר: "וקשה קצת". אגב, ההפניה בתוספות היא לפרק אלו טרפות, אבל נראה יותר להפנות לפרק גיד הנשה (חולין צה, ב), שם נאמר: "כולהו שני דרב, הוה כתב ליה רבי יוחנן: **לקדם רבינו שבבבל**; כי נח נפשיה, הוה כתב לשמואל: לקדם חברינו שבבבל..." (וכבר העיר כן במסורת הש"ס לחולין קי, א).
38. מבוא לנוסח המשנה עמוד 167.

לדעת רי"ן אפשטיין, דברי רבי אבהו בשם רבי יוחנן, שנאמרו ביחס למשנתנו בדור מאוחר יותר, הוכנסו לפיו של רב יצחק בר אבדימי ע"י עורכי התלמוד. ואם יתמה אדם, הניחא שהעורכים יביאו את מימרתו המאוחרת יותר של רבי אבהו בשם רבי יוחנן, אך מדוע לשים מימרא זו בפיו של רב יצחק בר אבדימי? אף אנו נאמר לו שבכ"י רומי³⁹ לא מופיע המשפט "א"ל הא איתמר עלה" המובא לעיל בגמרא, ואם כן, לכאורה לא קשה ולא מידי.

אלא שדברי רי"ן אפשטיין קשים ממקום אחר. לדעתו, גם רב יצחק בר אבדימי תירץ שמשום יאוש בעלים נגעו בה והגמרא לא הביאה דבריו, ואם כן קשיא טובא מה טעם העדיפו העורכים את מימרתו של רבי אבהו על פני מימרתו של רב יצחק בר אבדימי תלמידו של רבי, ועל כגון זה יש לומר: כעורה זו ששנה תלמיד רבי!?

בין כך ובין כך החסרון בגמרא ניכר, שהרי דברי רבי אבהו נכנסו באמצע דו שיח. עוד זאת: אינו נראה שרבי אלעזר חיפש תירוצים לקושיתו, אלא נראה יותר שרצונו היה למצוא את רבו של רב על מנת שיעיד לו בדבר הנוסח. אולם, אף על פי שלדעתנו דברי רי"ן אפשטיין מוקשים ואינם מסתברים בפשט הסוגיא, מסכימים אנו שרב יצחק בר אבדימי הוא רבו של רב. ראיה נוספת לכך היא הדמיון בין סוגיתנו לסוגיה במסכת חולין (ק, א):

כי סליק רבי אלעזר אשכחיה לזעירי. אמר ליה: איכא תנא דאתנייה לרב⁴⁰ כחל? אחוייה לרב יצחק בר אבדימי. אמר ליה: אני לא שניתי לו כחל כל עיקר ורב בקעה מצא וגדר בה גדר... רב כהנא מתני הכי. רבי יוסי בר אבא מתני: אנא כחל של מניקה שניתי לו ומפלפולו של רבי חייא שנה ליה כחל סתם.

ברור לחלוטין שמדובר בסוגיא זו על רב יצחק בר אבדימי תלמידו של רבי ורבו של רב, הן מהלשון "דאתנייה לרב כחל", אך גם מהמשך הסוגיא: "אני לא שניתי לו כחל כל עיקר"⁴¹, "אנא כחל של מניקה שניתי לו ומפלפולו של רבי חייא שנה ליה כחל סתם"⁴².

39. ראה דקדוקי סופרים אות צ.
40. בעל דקדוקי סופרים לא ציין שינויי נוסח. אמנם בערכי תנאים ואמוראים לרבינו קלונימוס משפירא (מהדורת בלוי, עמוד תקפו) כתוב "רב" אך נראה שזו טעות משיגרא דלישנא, שהרי כך כתב: ולפי גירסא זו ההיא דהמוכר את הספינה הלכה המוכר יין ושמן לחבירו, דגרסינן כי סליק רבי אלעזר אשכחיה לזעירי אמר ליה איכו תנא דאתנייה לרב [מדות] אחויה לרב יצחק בר אבדימי. וכן ההיא דכל הבשר דאמר ליה רבי אלעזר לזעירי איכו תנא דאתנייה רב כחל ואחויה לרב יצחק בר (אבא) [אבדימי]. וכן פירש רש"י. אבל רבינו שמואל פירש איכו תנא דאתנייה רב מדות. שרב שנה לו לפי שרב יצחק בר (אבא) [אבדימי] תלמידו של רב היה. רש"י בחולין גרס "לרב" כדמוכח מד"ה דאתנייה לרב כחל, ומד"ה לרב יצחק, ורק רש"י בפירושו לבבא בתרא הגיה "רב". מוכח בפירוש שמה שכתוב בערכי תנאים ואמוראים בסוגית חולין "רב" הוא טעות סופר.
41. ראה שם תוספות ד"ה איכא, שר"ת יישב בדוחק את האפשרות שרב יצחק בר אבדימי הוא תלמידו של רב, בכך שהסביר ש"לו" = ממנו. בכל אופן, דעתו של ר"ת היא שרב יצחק בר אבדימי זה הוא רבו של רב (ראה הערה הבאה).
42. לשון זו מהוה ראיה חותכת בעיני ר"ת (תוס' שם) שמדובר ברב יצחק בר אבדימי תלמיד רבי ורבו של רב.

דומה שהקירבה בין שני התיאורים⁴³ אינה מותירה מקום לספק שמדובר בשניהם על רב יצחק בר אבודימי תלמידו של רבי ורבו של רב. אלא ששאר הסוגיא בבבא בתרא נותר עדיין מוקשה, ואם רי"ן אפשטיין טען שלפנינו עדות של תלמידו של רבי על הנוסח "מוכר", אנו נאמר שאחד הדברים הודאיים בסוגיה קשה זו הוא שאין כאן שום עדות של תלמידו של רבי. חסרון זה גלוי לעין, ולהלן - לאחר שנסקור את דרכו של הירושלמי - נציע השערה בענין.

בין כך ובין כך מה שנכון בודאי הוא, שרבי אבהו בשם רבי יוחנן בבבלי גרס "מוכר".

ד. עדותו של התלמוד הירושלמי

על המשנה שלנו אין דיון בנושא זה. אולם, ישנו עיסוק בנושא במסכת תרומות (פ"א ה"ה) על המשנה הדומה בענין ולא בהלכה. וזה לשון הירושלמי (ע"פ כ"י ליידי):

1	תמן תנינן
2	הרכינה ומיצת הרי היא שלמוכר.
3	אמי ר' יוחנן
4	לית כאן שלמוכר אלא שללוקח
5	והכא את אמר הכין
6	אמי ר' יצחק בר אלעזר
7	משום ייאוש.

רבי יצחק בן אלעזר השני - בן דורו הצעיר של רבי אסי תלמידו של רבי יוחנן - פירש כדברי רבי אבהו בשם רבי יוחנן המובאים בבבלי⁴⁴; אולם מה פשר דברי רבי יוחנן בירושלמי? בעל ה"פני משה" ביאר ששתי השורות 4-5 הן דברי רבי יוחנן, וביאורן: כיון ש"הכא את אמר הכין" (הרכינה ומיצה הרי זו תרומה) אם כן "לית כאן של מוכר אלא של לוקח". כלומר, לפי זה במשנת בבא בתרא לא צריך היה להיות כתוב "מוכר" אלא "לוקח". על קושיה זו השיב רבי יצחק בן אלעזר "משום ייאוש"⁴⁵. הקושי שבהתאמת הפירוש לנוסח ניכר.

ר"ש סיריליאנו, לעומת זאת, לא נדחק בהסבר הנוסח אלא הגיהו, וגרס: "וא"ר יוחנן לית כאן של לוקח אלא של מוכר"⁴⁶ וביאר דברי רבי יוחנן: "לא תגיה המשנה לומר דלוקח גרס דאין הגירסא כן אלא מוכר הוא דגרסינן".

אולם בתוס' רי"ד⁴⁷ מובא נוסח שונה לירושלמי הנ"ל, ונציגו מול נוסח כ"י ליידי הנ"ל:

43. "וזה הוא הדבר הנמצא בזה בגמרא בשני מקומות שנסדרו כל אחד במקומו, אבל היו שניהם פעם אחת" (רי"א הלוי, דורות הראשונים ח"ב עמוד 329).
44. לדעת מ. גבירצמן (ציטוטים בעזרת איתמר, סיני סז [ניסן תש"ל] עמוד מו) הביטוי בבבלי "הא איתמר עלה" מתייחס לדברי רבי יצחק בן אלעזר בירושלמי.
45. לפי פירוש זה שונה מקצה לקצה מסורת הירושלמי ממסורת הבבלי שהרי לפי הירושלמי רבי יוחנן הקשה את הקושיה ואילו לפי הבבלי התירוץ נאמר בשמו.
46. רי"ן אפשטיין (שם עמוד 167 הערה 9) כתב שהגהה זו היא "ע"פ הבבלי, שאין זה סגנון ירושלמי".

נוסח תוספות רי"ד	כ"י לייזן
תנן ⁴⁸ תנינן	תמן תנינן
הרכינה ומיצת הרי הוא של מוכר	הרכינה ומיצת הרי היא שלמוכר
וכה אתמר הכן (=והכא את (א)מר הכין)	
אמר רבי יוחנן	אמ' ר' יוחנן
לית כן (=כאן). למוכר אלא ללוקח.	לית כאן שלמוכר אלא שללוקח.
	והכא את אמר הכין
אמר רבי יצחק בר' אלעזר	אמ' ר' יצחק בר אלעזר
משום ייאוש.	משום ייאוש.

ע"פ נוסח רי"ד מתבארים דברי הירושלמי כמין חומר: הירושלמי הקשה את הסתירה בין המשניות ושני תירוצים נאמרו לסתירה זו: א. רבי יוחנן בעקבות הקושיה הנ"ל הגיה את משנת בבא בתרא וגרס בה "לוקח" במקום "מוכר". ב. רבי יצחק בן אלעזר ביאר "משום יאוש".

לדעת רי"ן אפשטיין⁴⁹, לפנינו עדות על הווצרות הנוסח "לוקח" ע"י רבי יוחנן בעקבות הקושיה ממסכת תרומות. אלא שרי"ן אפשטיין אמר כן כיון שלשיטתו הנוסח "מוכר" נתאשר ע"י רב יצחק בר אבדימי בבבלי, אך אנו כבר דחינו שיטתו לעיל. לכן, נסתפק לעת עתה באמירה שרבי יוחנן הגיה את הנוסח, ואין ידוע אם זו עדות להווצרות הנוסח "לוקח", או שמא זוהי הגהה המכוונת לנוסח המקורי, ונשוב לכך להלן. רי"ן אפשטיין⁵⁰ העיר עוד להמשך הדברים בירושלמי:

סמוך לו אחריו אמרו בירושלמי שם: 'ואף בקודש (גזבר של קודש"י - רש"ס) כן (ישאין חייב רק להטיף ג' טיפין ותו לא"י - ר' אליהו פולדא⁵¹). אתא רבי אבהו בשם ר' יוחנן ואף בקודש כן'. מכאן נראה שרבי אבהו בשם רבי יוחנן סובר "הרכינה ומיצת הרי הוא של מוכר" שכך נמסר בשמו בקיסרין (מקומו של ר' אבהו) בניגוד למה שנמסר בשמו בטבריא בסתם הירושלמי כי בקיסרין (רבי יצחק בן אלעזר) פירשו הטעם משום יאוש כמו שנמסר בבבלי בשם רבי יוחנן⁵².

אליבא דרי"ן אפשטיין שאלת הירושלמי "ואף בקודש כן" מתייחסת למשנה בבבא בתרא. מדובר בגזבר של הקדש הקונה שמן, והשאלה היא האם גם במקרה זה די בהטפת שלש טיפין, ואף אם אחר כך הרכינה המיצוי הוא למוכר ולא לגזבר ההקדש שהוא הלוקח?

47. בבא בתרא פז ע"א (מהדורת הרב זק"ש, עמודים רח-רט). הפנה לשם ר"ד רטנר באהבת ציון וירושלים לתרומות (עמוד 91) וכן רי"ן אפשטיין שם עמוד 167. מעניין שרבי אליהו פולדא והגר"א הגיהו כך מדעתם.

48. צריך להיות: תמן (הערת המהדיר וכן אצל רי"ן אפשטיין שם).

49. מבוא לנוסח המשנה עמוד 168.

50. מבוא לנוסח המשנה שם.

51. הפירוש הזה יוצא מסוגיית הירושלמי כולה... פירושי שאר המפרשים דחוקים" (הערה 1 שם).

52. כך הבין גם החזון איש שכתב (מנחות סימן כז ס"ק ט): "רבי אבהו פליג אהא דאמר בגמ' בשם רבי יוחנן לית כאן למוכר אלא ללוקח אלא דגם ר"י סבר דמשום יאוש הוא ואף בקדש כן". יש להעיר שבכ"י רומי לירושלמי דברי רבי אבהו בשם רבי יוחנן אינם מופיעים ונראה שנשמטו מחמת הדומות ("ואף בקדש כן").

תשובתו של רבי אבהו בשם רבי יוחנן היא: "אף בקודש כן" כלומר דין גזבר הקדש כדין לוקח והמיצוי אינו שייך לו אלא למוכר. על פי הסבר זה הסיק רי"ן אפשטיין, שלדעת רבי אבהו סבר רבי יוחנן שבמשנת בבא בתרא יש לגרוס "מוכר" והמשנה בבבא בתרא מתפרשת ביאוש בעלים. לפי זה, הוא מדייק ואומר שרק המסורת בטבריה בדברי רבי יוחנן היא שגרמה להגהת "מוכר" ל"לוקח".

ואם תאמר, מנין לרי"ן אפשטיין שדברי רבי אבהו בשם רבי יוחנן מתייחסים למשנה בבבא בתרא וממילא נוצרות שתי מסורות בדברי רבי יוחנן, שמא דברי רבי אבהו מתייחסים למשנה בתרומות, ודבריו "אף בקודש כן" באים לרבות על תרומה ולא על מקח וממכר דחולין? הדברים מוכרחים, כיון שאם נאמר שיש רק מסורת אחת בדברי ר' יוחנן, והיא שהמיצוי שייך ללוקח הן בתרומה והן במקח וממכר דחולין, האם יעלה על הדעת שדוקא בקודש, המיצוי יהיה שייך למוכר ולא לגזבר ההקדש שהוא הלוקח? פשיטא שלא! ואם כן, דברי ר' אבהו בשם ר' יוחנן שאף בקודש כן, פשוטים וממילא מיותרים, שמנין לנו לחלק בזה. אלא ודאי, שר' אבהו אמר דברי ר' יוחנן ע"פ מסורת אחרת בדבריו, שלדעתה אמנם בתרומה המיצוי שייך ללוקח אך במקח וממכר דחולין המיצוי שייך למוכר. ובא ר' אבהו בשם ר' יוחנן לומר שאף בקודש כן דהיינו כדין מקח וממכר של חולין והמיצוי שייך למוכר ולא לגזבר ההקדש שהוא הלוקח.

ואם ישאלך אדם: מאי שנא תרומה מקודש? אף אתה אמור לו שתרומה היא קדושה בקדושת הגוף ואילו קודש הוא מקדושת בדק הבית, וכבר חילק הרשב"א (חולין קלט, א) בין קדושת בדק הבית שמועיל בה יאוש לקדושת הגוף שלא מועיל בה יאוש⁵³. ואם כן, חידושו של ר' אבהו בשם ר' יוחנן הוא, שדין יאוש בעלים שנאמר לענין מקח וממכר דחולין יכול להלוס גם את דינו של קודש והדברים פשוטים ומבוארים.

בכל אופן, מה שעולה מסוגיית הירושלמי הוא, שישנן שתי מסורות בדברי רבי יוחנן. לדעת רי"ן אפשטיין, המסורת הטבריינית היא שהולידה את הנוסח "לוקח". אלא, כאמור, דעתו נובעת מהבנתו את הבבלי. אנו, שערערנו על הבנתו את הבבלי, מפקפקים גם בפרשנותו לדברי רבי יוחנן בירושלמי, ונשוב לכך להלן.

ה. עדויות נוספות

בהקשר זה יש לדון במשנה נוספת המשיקה לענייננו. המשנה היא במסכת ביצה וזה לשונה:

אומר אדם לחנווני מלא לי כלי זה אבל לא במדה ר' יהודה או' אם היה כלי של מדה לא ימלאינו מעשה בשאול בן בטנית שהיה ממלא את מידותיו מערב יום טוב ונותן ללקוחות ביום טוב אבא שאול אומ' במועד עושה כן וחכמים או' אף בחול עושה כן מפני מיצוי המידות. (פ"ג מ"ח על פי כ"י קאופמן)

53. עיין בפירוש "טל תורה" לירושלמי תרומות מאת הגר"מ אריק.

לא נדון כאן בביאורה של המשנה ובתפקידם של דברי חכמים בה⁵⁴ אלא נתרכז אך בעדותם על שאול בן בטנית ש"אף בחול עושה כן מפני מיצוי המידות" דהיינו שהיה ממלא מידותיו בערב ומערה את השמן לתוך הכלים, והשמן הולך ומתמצה לתוך הכלי משך הלילה עד יום המחרת שבו היה מוכר את השמן שבכלי ללקוחות. בפשטות יש להבין ששאול בן בטנית נהג מנהג חסידות למרות שמעיקר הדין לא היה צריך לנהוג כך. כעין זה נאמר בתוספתא:

אמרו עליו על ר' לעזר ברי' צדוק ועל אבא שאול בן בטנית שהיו חנונין בירושלם כל ימי חייהן, והיו ממלין מדותיהן מערב יום טוב ונותנין ללקוחות ביום טוב.

ר' חנינה בן אנטיגנס אומ': אף בחולו של מועד עושין כן מפני בטול בית המדרש.

וחכמים אומ': אף בחול עושין כן מפני מצוי המדות.

אף הוא כינס שלש מאות כדי שמן וחבירו שלש מאות גרבי יין ממיצוי המדות והעלום לגזברין. אמרו להם: אין אתם זקוקין לכך. אמרו להם: אין רצוננו בהן. אמרו להן: הואיל והחמרתם על עצמכם של צבור הן. ייעשו מהן צרכי צבור.⁵⁵ (יום טוב פ"ג ה"ח)

על מעשה זה כתב ר"ש ליברמן:

והעלום לגזברין - כלומר, רצו להחמיר על עצמם, שלא ליהנות מן היין והשמן שהיה שייך ללקוחות. ואף שאמרו במשנתנו (בבא בתרא פ"ה מ"ח): הרכינה ומיצת הרי הוא של מוכר, פירשו בירושלמי תרומות פ"א ה"ה-מח, א; ובבבלי בבא בתרא פז, ב שמשום יאוש בעלים נגעו בה, ולפיכך לא רצו ליהנות מיאוש בעלים. ובירושלמי הנ"ל אמרו בשם ר' יוחנן: לית כאן של מוכר אלא של לוקח. ולפי דעה זו המיצוי באמת אינו שלהן.

(תוספתא כפשוטה מועד, עמוד 973)

נמצא שלדברי ר"ש ליברמן משנה ותוספתא אלו מוכיחות שהנוסח במשנה במסכת בבא בתרא הוא "מוכר", ומעיקר הדין המיצוי שלו ואך ממידת חסידות ינתן המיצוי ללוקח.

אלא שהדברים אינם מוכרחים ובשופי מתקיים הנוסח 'לוקח' ואינו נסתר מתוספתא זו כפי שיבואר. ראשית יש לשים לב שדברי המשנה בבבא בתרא לא נאמרו על חנווני אלא על בעל הבית שמכר שמן ויין, ואילו עובדא דאבא שאול בן בטנית היא הלכה שנשנתה בדיני חנווני.

54. ר"י מלוניל בפירושו למשנה זו כתב: "אומר אדם לחבירו מלא לי כלי זה... אבל לא במדה... ור' יהודה פליג ואמר שאם היתה מדה ידועה היא זו לא ימדוד לו ומעשה נמי באבא שאול בן בטנית שלא היה רוצה למדוד ביום טוב בכלי של מדה אלא מערב יום טוב היה ממלאן והיה לו מדות רבות. וחכמים אומרים אף בחול, אין להביא ראיה מאבא שאול שגם בחול היה עושה כזה ומפני מצוי המדות היה עושה זה...". וראה סיכום דעות נוספות בביאורו של בעל ספר חרדים לירושלמי ביצה, מהדורת פרנצוס, ניו יורק וירושלים תשנ"ה (מהדורה שניה), עמודים 184-185.

55. מהדורת ר"ש ליברמן, עמוד 295.

והנה לפי הנוסח 'לוקח', מחוייב בעל הבית להשיב ללוקח את מיצוי כליו, ויש להסתפק מה דין מיצוי כליו של חנווני?⁵⁶ האם מכירת חנווני כמכירת בעל הבית וזכה הלוקח במיצוי הכלים, או שמא חלוק מעשה מכר חנווני ממכר של בעל הבית והמיצוי בחזקת החנווני? נראה כי מתוך שלא שנינו דין 'הרכינה ומיצת' כי אם במכרו של בעל הבית, ברור שמיצוי כלים במכר חנווני הרי הוא בחזקתו⁵⁷, וטעם גדול בדבר: מאחר שאין דרכו של חנווני למצות כליו בין מכירה למכירה, הרי שכשימצה את כליו, המיצוי צריך להתחלק בין לקוחותיו הרבים והוי כממון שאין לו תובעים והרי הוא בחזקתו. מה שאין כן בבעל הבית, שעליו לטרוח ולהשיב את המיצוי ללוקח שלו מאחר שהוא בכלל קניינו. עוד זאת, מתוך שלוקח יודע מראש שאין דרכו של החנווני למצות כליו, ואף נטל כליו והלך, הרי הוא כמי שנתיאש מראש מלזכות במיצוי, ואין דעתו אלא על השמן שמזג החנווני לכליו. אולם הלוקח מבעל הבית, מן הסתם דעתו על כל השמן שבכלי ואף שנטל כליו והלך, לא סילק עצמו מלזכות בשאר השמן.

ברור איפוא שחלוק דין חנווני מדין בעל הבית, ואף אם בעל הבית מחוייב בהשבת מיצוי כליו ללוקח, החנווני פטור. אמנם אבא שאול בן בטנית נהג מנהג חסידות, אם משום שלא רצה להנות מיאוש בעלים, ואם משום שלא רצה לזכות בממון שאין לו תובעים ועל כן הקדישו לבדק הבית. סוף דבר, אין להוכיח מעובדא דאבא שאול בן בטנית דבר אודות נוסח משנתנו.

ו. הצעה לפירוש הסוגיא בתלמוד הבבלי

כאמור לעיל דברי הבבלי קשים וחסרונים ניכר. מתוך חסרון גלוי זה נאמר בדרך שמא שיתכן שהסוגיא הבבליית בבבא בתרא היתה דומה עוד יותר לסוגיא הבבליית במסכת חולין (ק', א) והיתה גם כן כעין הסוגיא בירושלמי, דהיינו שגם בה היו שני תירוצים לקושיא ממשנת תרומות:

א. שינוי הגירסא מ"מוכר" ל"לוקח". ב. משום יאוש.

ע"פ השערה זו נראתה הסוגיא כך:

חולין	בבא בתרא
1 כי סליק רבי אלעזר אשכחיה לזעירי	1 כי סליק ר' אלעזר אשכחיה לזעירי
2 אמר ליה: איכא תנא דאתנייה לרב כחל?	2 אמ' איכו תנא דאתנייה לרב מדות?
3 אחוייה לרב יצחק בר אבדימי.	3 אחוייה לרב יצחק בר אבדימי.
4 אמ' ליה מאי קא קשיא לך	4 אמ' ליה מאי קא קשיא לך
5 ואנן תנן הרכינה ומיצת הרי היא של מוכר	5 אמ' ליה תנן הרכינה ומיצת הרי היא של מוכר
6 ואנן תנן הרכינה ומיצת הרי היא של תרומה	6 ואנן תנן הרכינה ומיצת הרי היא של תרומה
7 אמר ליה: אני לא שניתי לו כחל כל עיקר	7 <אמ' ליה: אני לא שניתי לו מוכר כל עיקר>

56. לנוסח 'מוכר' פשוט שהוא של חנווני - שלא גרע מבעל הבית.

57. קולא בדיני חנווני היא גם בהטפת שלש טיפות לפי הגירסא שהחנווני אינו חייב להטיף שלש טיפות.

ורב בקעה מצא וגדר בה גדר...

8 א"ר אבהו א"ר יוחנן משום יאוש בעלים נגעו בה

התירוץ הראשון (שורה 7) נאמר ע"י רב יצחק בר אבדימי, והוא למעשה מהווה עדות על הנוסח 'לוקח' שאותו קיבל מרבי יהודה הנשיא רבו. כיצד, אם כן, נשתנה הנוסח מ'לוקח' ל'מוכר'? רב ירד לבבל ומשנת רבי בידו. אולם, רב לא לימד את משנת רבי כלשונה אלא הגיחה על פי דעתו⁵⁸. אם כן, ניתן לומר שבמשנת רבי הנוסח היה 'לוקח' ורב הגיחה ל'מוכר'. מדוע הגיחה רב? כנראה שרב רצה להשוות דינו של בעל הבית לדינו של חנווני, משום שסבר שאף במכירת בעל הבית יש להחיל את סברת 'יאוש בעלים'. לפי זה לא יקשה דבר ממשנת תרומות. אולם, רבי אלעזר לא קיבל את ההשוואה בין חנווני לבעל הבית, וממילא לא קיבל את ההסבר "משום יאוש בעלים נגעו בה", ולכן הוקשתה לו סתירה בין המשניות.

מעתה, ברור שדברי רבי אבהו בשם רבי יוחנן לא יכולים להניח דעתו של רבי אלעזר והחסרון בגמרא בולט עוד יותר. על פי דרכנו לעיל, רבי אלעזר קיבל את דברי רב יצחק בר אבדימי שבמשנתו של רבי היה כתוב 'לוקח', ושמח בהם. אבל רבי אבהו בשם רבי יוחנן הלך בעקבותיו של רב⁵⁹ וגרס 'מוכר'.

על פי השערה זו, דברי רבי יוחנן בירושלמי - "לית כאן שלמוכר אלא שללוקח" מכוונים לנוסח משנתו של רבי⁶⁰.

ז. סיכום

עקבנו אחרי חילוף נוסח משמעותי ביותר בנוסחה של משנה. הסתבר לנו, שבמקרה שהרכין בעל הבית את המידה על צידה (לאחר שהטיף שלש טיפין), ונתמצו שיירי משקה לשוליה; על פי נוסחת ארץ ישראל שייך מיצוי זה ללוקח, ואילו על פי נוסחת בבל שייך הוא למוכר.

לכאורה, נוסחת בבל תואמת את העולה מסוגיית הבבלי (כך הבין רי"ן אפשטיין). אולם, עיון מדוקדק בסוגיית הבבלי, על פי הבנה זו, העלה קשיים אחדים. קשיים אלו באו על פתרונם על פי השערתנו שסוגיית הבבלי שבפנינו חסרה, וקודם לדבריו של רבי אבהו בשם

58. את הנוסח הזה מכנה ד' רוזנטל ('ינוסח ארץ ישראל' ו'ינוסח בבל' במשנת עבודה זרה", מחקרים בספרות התלמודית, עמוד 82): 'משנת בבל' שהיא "המשנה שרב מביאה לבבל עם ירידתו בשנת 219; זהו הנוסח הנלמד בישיבות האמוראים, והוא הנוסח שעליו בנו אמוראי בבל את תלמודם". לעומתו ישנה 'משנת הבבלי' שהיא "המשנה שהוגהה בדורות שלאחר התלמוד ונוסחה על פי סוגיות הגמרא כפי שנתפרש התלמוד הבבלי על ידי הראשונים לארצותיהם ולשיטותיהם". מובן שאבחנה זו היא משנית לחלוקה הראשית של נוסח ארץ ישראל ונוסח בבל.

59. ייתכן לומר, שעוד בהיותו בארץ ישראל לימד רב על פי הגהתו, וזו נפוצה ונתקבלה; וייתכן לומר, שרב לא היה היחיד שהגיח, אלא היה אחד מקבוצת חכמים שהעדיפה לגרוס 'מוכר', בניגוד לרבי.

60. הצעה אחרת שאפשר להציע בביאור הסוגיא בבבא בתרא, היא שרבי אלעזר כלל לא שוחח עם רב יצחק בר אבדימי, והשאלה "מאי קא קשיא לך" היא שאלתו של זעירי. אלא שגם להצעה זו יקשה למה נצרך זעירי לעדותו של רבי אבהו ולא תירץ כן בשם רבי יוחנן רבו.

רבי יוחנן - שמדבריו מוכח שגרס "מוכר" - יש להוסיף את דברי רב יצחק בר אבדימי (תלמידו של רבי ורבו של רב) הטוען שבמשנת רבי הנוסח הוא "לוקח".

הבדל זה בין הבנתנו את סוגיית הבבלי לבין הבנתו של רי"ן אפשטיין, משמעותי גם להבנת סוגיית הירושלמי. רי"ן אפשטיין - שהבין שיש בבבלי אישור לנוסח "מוכר" מתלמידו של רבי - טען שהגהתו של רבי יוחנן בירושלמי היא שהולידה את נוסחת ארץ ישראל - "לוקח". אנו טענו שאין להם לדבריו בבבלי על מה שיסמוכו; אדרבה, יש לשער שרב יצחק בר אבדימי אישר את הנוסח "לוקח". מכאן הסקנו שהגהתו של רבי יוחנן בירושלמי מכוונת לנוסח משנתו של רבי.

מדברינו עולה שנוסחת ארץ ישראל משקפת את נוסח משנתו של רבי, ואילו נוסחת בבל היא על פי הגהתו של רב.